

MARCIN GIERCZYK, DAGMARA DOBOSZ

UNIwersytet Śląski

Metoda biograficzna i jej zastosowanie w naukach społecznych – analiza przeglądowa

Pomimo częstej krytyki metody biograficznej wyrażanej przez przedstawicieli nurtów związanych z paradygmatem pozytywistycznym, znajduje ona coraz szersze zastosowanie w badaniach empirycznych realizowanych w ramach wielu dziedzin naukowych, między innymi takich jak literatura, historia, antropologia, polityka społeczna, edukacja i pedagogika, psychologia¹, medycyna, a także w badaniach feministycznych oraz w badaniach nad mniejszościami (por. Merrill, West, 2009). O tak zwanym „zwrocie naratywistycznym” możemy mówić od końca lat sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to znacznie wzrosło zaciekanie sposobami doświadczania, interpretowania i konstruowania rzeczywistości przez osoby i grupy, co skłoniło badaczy społecznych do odejścia od standaryzowanych i ilościowych metod. Jednak dopiero ostatnie dekady przyniosły prawdziwy przełom jeśli chodzi o zainteresowanie problematyką badań biograficznych w naukach społecznych, ale nie tylko.

Z punktu widzenia tej dziedziny nauki oraz samej jednostki biografia pomaga dostrzec zarówno wzorce, jak i odrębności związane z życiem badanego. Mniejsze znaczenie ma tu obiektywne postrzeganie spraw i faktów, większą uwagę kieruje się na sensy, jakie tym kwestiom przypisuje człowiek (Sarleja, 2003). Pozwala to na poznanie statusu poszczególnych

¹ W psychologii metoda biograficzna związana jest z nurtem hermetyczno-interpretatywnym.

doświadczeń jednostki w obrębie takich skrajnych kontekstów, jak wyjątkowość a ogólność i powszechność (*ibidem*: 16).

Podstawowym założeniem omawianej metody badawczej jest więc dotarcie do osobistego znaczenia określonego aspektu życia badanych. Ingeborg Helling (1990), korzystając z założeń Normana Denzina, wyróżnia dwa rodzaje biografii: biografię kompletną, w której zbierane są dane o całym życiu badanych podmiotów, oraz biografię tematyczną, gdzie gromadzi się dane dotyczące określonej dziedziny życia lub określonej fazy życia.

Niektórzy badacze wolą zbierać dane dotyczące „kompletnego” życia danego obiektu nawet wtedy, gdy celem ich badania na poziomie analizy jest tylko dotarcie do osobistego znaczenia określonych dziedzin życia. Twierdzą oni, że procedura ta umożliwia respondentowi umiejscowienie jego doświadczeń z określonych faz lub dziedzin życia w kontekście całokształtu własnego doświadczenia życiowego. Procedura zbierania danych musi, według nich, odpowiadać sposobowi, w jaki znaczenie przedmiotów tworzyło się w ciągu życia. Powiadają oni również, iż zbieranie danych tylko ze względu na określone dziedziny lub fazy życia z góry ustala zależności, wbrew temu, że celem badacza jest dotarcie do tego, jak je dostrzega sam badany (Helling, 1985).

Zdaniem Mattiasha Fingera (1989) szczególnie wartościowe wyniki przynosi badanie metoda biograficzną osób dorosłych (dojrzałych)². Przywołuje on siedem argumentów uzasadniających takie stanowisko; pierwsze cztery odnoszą się do badań biograficznych (studium przypadku), natomiast dwa ostatnie do grup fokusowych³. Przytaczane przez Fingera argumenty mają następujący charakter:

1. Osoby dorosłe najlepiej znają procesy przekształcające, w których brały udział, a także symboliczne środowisko, w którym te procesy mają własne znaczenie.
2. Badacz może mieć dostęp do tych procesów tylko, jeśli zrozumie je w sposób, w jaki rozumieją je (badani przez niego) dorośli.
3. Zrozumienie to nie jest obiektywne, ale retrospektywne, tzn. zdefiniowane przez „perspektywę tu i teraz” każdej z (badanych) osób, dlatego też nie może (zrozumienie) być odrębne/niezwiązane z historią życia tej osoby.
4. Bardziej obiektywne zrozumienie przez dorosłych ich procesów przekształcających może zostać uzyskane w momencie, kiedy (ba-

² Finger w swoich założeniach używa sformułowania „adult”, które może być tłumaczone na język polski jako „dorosły” lub „dojrzały”. W przypadku tych założeń bardziej zasadne wydaje się przyjęcie tłumaczenia „dojrzały”. Dorosłość jest umownie związana z określonym wiekiem, natomiast dojrzałość ujmowana jest wielowymiarowo, wiąże się z wieloma sferami życia człowieka, ma też związek z przeżywanymi doświadczeniami. Dorosłość powinna być spójna z dojrzałością, jednak zdarza się, że tak nie jest.

³ Ze względów etycznych dyskusyjne może być wykorzystanie dwóch ostatnich argumentów w studium przypadku, chociaż za zgodą badanych, krytyczne odniesienie się do wypowiedzi przedmówców (oczywiście po przeprowadzonym wywiadzie, aby nie sugerować odpowiedzi) może wzbogacić badania.

dani) dorośli są w stanie krytycznie odnieść się względem własnej „perspektywy tu i teraz”.

5. Ta krytyczna świadomość jest nie tylko wynikiem procesów przekształcających, ale również warunkiem koniecznym do przeprowadzenia badania biograficznego; innymi słowy, przekształcenie i badanie nie mogą być oddzielne.
6. Ten „przekształcający wymiar” jest/zostaje wzmocniony poprzez stosowanie metody biograficznej w małych grupach, w których każdy z członków (grupy) stara się zrozumieć procesy przekształcające innych członków (grupy). Pozwala to (zrozumienie) każdej osobie uczestniczącej (w badaniu) na krytyczne zakwestionowanie własnej interpretacji (tych procesów) z perspektywy innych osób.
7. Dzielenie się wspólnym zrozumieniem (tych procesów) jest warunkiem niezbędnym, aby móc teoretyzować na temat procesów przekształcających każdego z uczestników badania wewnątrz/wśród grupy biograficznej.

Podsumowując, w metodzie biograficznej zastosowanie wywiadu częściowo ustrukturalizowanego, pogłębionego, pozwala znaleźć odpowiedź na pytanie jak badane podmioty doświadczają rzeczywistości społecznej, jak same ją kształtują, jak również na odkrycie fenomenu życia badanych aktorów społecznych (por. Urbaniak-Zajac, Kos, 2013).

Metody poszukiwań własnych

Autorzy niniejszego tekstu, posiadając dostęp do bazy biblioteki oksfordzkiej⁴, postanowili przyjrzeć się zakresowi tematycznemu publikowanych tekstów wykorzystujących lub nawiązujących do metody biograficznej. W tym celu dokonano analizy przeglądowej tekstów zawartych w bazie. Naszym zamiarem nie jest pokazanie wyników konkretnych badań, ale poznanie dorobku badawczego, obszarów tematycznych, podejścia teoretycznego oraz sposobu wykorzystania metody biograficznej przez badaczy z różnych dziedzin nauki.

Wpisując frazę „biographic method” lub „biographic narrative” w bazie pojawiają się 863 opracowania dostępne *online*, w tym 521 zawartych w czasopismach prenumerowanych przez Oxford University Subscription Journals oraz 210 publikacji książkowych, w których porusza się problematykę lub wykorzystuje jako metodę badawczą metodę biograficzną. Łącznie daje to 1073 tekstów, opublikowanych w 18 językach, poruszających ponad 200 zakresów tematycznych⁵.

⁴ Dostęp do zasobów biblioteki oraz bazy mają wyłącznie studenci i pracownicy Oxford University.

⁵ Stan z lutego 2016 roku.

Selekcja tekstów

Identyfikacji tekstów spełniających kryteria włączenia dokonano za pomocą analizy rezultatów wyszukiwania zadanych słów kluczowych i ich kombinacji w bazie. Jako słowa kluczowe wybrano *biographic method* oraz *biographic narrative*, do procedury analitycznej wybrano teksty, które spełniały następujące kryteria:

1. Były opublikowane w latach 2010–2015.
2. Ukazały się w recenzowanych czasopismach naukowych.
3. Napisane były w języku angielskim.
4. Możliwy był do nich pełny dostęp.

Posługując się wskazanymi kryteriami i strategiami przeszukiwania, uzyskano 110 tekstów, z których wylosowano ostatecznie 30, które poddano dalszej analizie. Teksty analizowano w zakresie pola tematycznego, wykorzystanego podejścia badawczego/techniki, grupy badanej, sygnalizowanych przez autorów trudności przy przeprowadzaniu badań. Autorzy prac pochodzili głównie z ośrodków badawczych z terenu Europy i Stanów Zjednoczonych.

Wyniki

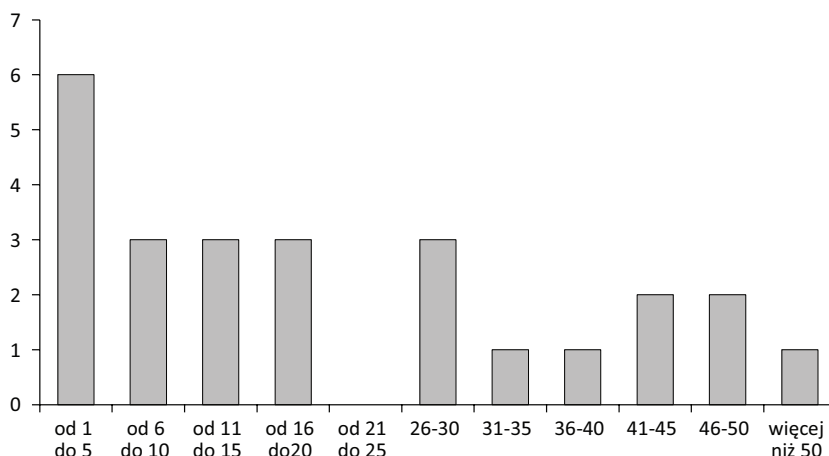
Wybrane teksty w większości miały charakter doniesienia z badań. Tylko 17% tekstów (pięć artykułów) miało charakter prac przeglądowych, a ich treść koncentrowała się na przedstawieniu założeń, zasad interpretacji materiału empirycznego oraz możliwości i ograniczeń wykorzystania narracyjnych i biograficznych badań w edukacji i badaniach społecznych. Autorzy poruszali w nich także kwestie etyki, szczególnie w przypadku badania „grup wrażliwych” (na przykład dzieci), a także możliwości zastosowania historii mówionej (oral history) oraz biograficzno-narracyjnej metody interpretacyjnej (The Biographic-Narrative Interpretive Method, BNIM) w badaniu ruchów kobiecych.

Pewną część tekstów stanowiły doniesienia empiryczne; odnosiły się do badań prowadzonych w Holandii, Danii, Irlandii, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Turcji, a także w Meksyku i USA. Badane materiały charakteryzowało zróżnicowanie ze względu na wykorzystane rozwiązania metodologiczne. Najpopularniejszą procedurą zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji materiałów badawczych okazała się biograficzno-narracyjna metoda interpretacyjna, wykorzystana w ponad 40% tekstów (13, w dwóch przypadkach zmodyfikowana tak, by można było ją wykorzystać w badaniach dzieci i osób z zaburzeniami mowy). Na drugim miejscu (26%) znalazła się technika wywiadu narracyjnego lub wywiadu narracyj-

nego tematycznego (8), mniejszą popularnością cieszyła się historia życia w ujęciu Gabriele Rosenthal 10% (3), zaś dwie prace wpisywały się w nurt historii mówionej.

Liczebność prób badawczych była bardzo różna, od analizy biografii jednej osoby po grupę 89 badanych; dokładne dane ilustruje wykres 1.

Wykres 1. Liczba tekstów ze względu na ilość respondentów objętych badaniem

Źródło: opracowanie własne

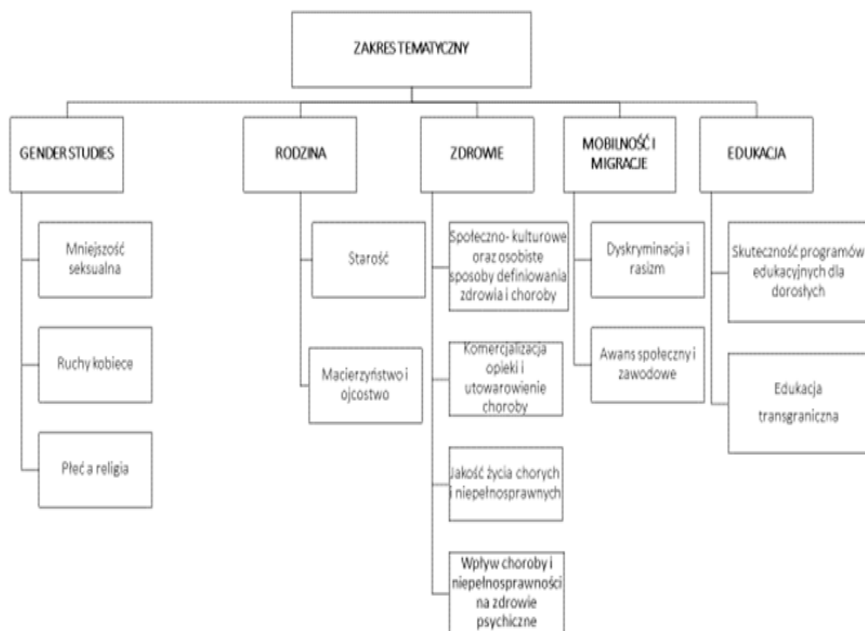
Co ciekawe, w 80% prac respondentami były kobiety. Omawiane teksty poruszały szeroką gamę problemów, co ilustruje wykres 2.

Najwięcej, bo 40% (12), prac związanych było z obszarem zdrowia. Pierwszy podobszar dotyczył jakości życia osób chorych i niepełnosprawnych oraz wpływu doświadczeń związanych z zachorowaniem na indywidualny świat znaczeń jednostki. Badano, jak choroba/niepełnosprawność oddziałuje na osobowość, samoocenę i postrzeganie własnej sytuacji życiowej.

Analizowany był obraz własnej osoby i otaczającego świata przed wystąpieniem i po pojawieniu się zaburzeń u osób chorych na afazję, reumatoidalne zapalenie stawów, raka, osób niepełnosprawnych w różnym stopniu. Łącznie badani cierpieli z powodu ponad 20 różnych jednostek chorobowych. Dzięki takim analizom możliwe jest uchwycenie wspólnych, subiektywnych, intrapsychicznych procesów u osób chorych, a otrzymane wnioski mogą znaleźć zastosowanie na przykład w ramach terapii zajęciowej. Ponadto dają naukowcom i pracownikom służby zdrowia praktyczny wgląd w sytuację badanego, co jest istotne dla praktyków opieki zdrowotnej w konstruowaniu psychospołecznych programów wsparcia. Pozwalają

też dostrzec specyficzne społeczno-kulturowe i psychologiczne problemy napotymane przez określone populacje, na przykład kobiety afroamerykańskie, osoby z „widocznym piętnem” Goffmana, czyli niepełnosprawni fizycznie (Goffman, 2007).

Wykres 2. Zakres tematyczny analizowanego materiału

Źródło: opracowanie własne

Drugi podobszar w grupie tekstów dotyczących problematyki zdrowia i choroby stanowiły prace zogniskowane wokół badań nad standardami opieki zdrowotnej, zarówno z punktu widzenia osób z niej korzystających, jak i personelu medycznego. Analizowano w nich przede wszystkim procesy komercjalizacji opieki i utowarowienia choroby, minimalizowania kosztów w kontekście jakości opieki zdrowotnej i postrzegania statusu pacjenta oraz pielęgniarki. Materiały te ukazywały, w jaki sposób system opieki zdrowotnej i inne czynniki kontekstowe kształtują historie życia osób chorych i niepełnosprawnych. Szczególnie duże znaczenie praktyczne miały, naszym zdaniem, badania biograficzne osób pracujących z rodzinami umierających pacjentów. Praca z terminalnie chorym pacjentem wiąże się z towarzyszeniem w jego doświadczeniach i zmianach na każdej płaszczyźnie funkcjonowania. W kontakcie z chorym i jego bliskimi personel opieki paliatywnej doświadcza różnorodnych przeżyć i uczuć, które w konsekwencji

mogą utrudniać pracę z chorym. Może to skutkować odsuwaniem się od chorego, niechęcią do kontaktu z nim, budowaniem obojętności lub wątpliwościami dotyczącymi własnego profesjonalizmu i kompetencji. Dane uzyskane z tego typu badań mają niewątpliwie dużą wartość aplikacyjną dla budowy programów przeciwdziałających wypaleniu zawodowemu oraz podnoszeniu kompetencji komunikacyjnych (praca z rodzinami) pracowników instytucji pomagających osobom potrzebującym i chorym. Pozwalały też dostrzec, w jaki sposób religia lub kultura wpływa na rozumienie cierpienia/bólu.

Społeczno-kulturowe oraz osobiste sposoby definiowania zdrowia i choroby to trzeci obszar, jaki wyłonił się w trakcie analizy publikacji zawartych w bazie oksfordzkiej. Analizy te nawiązywały również do współczesnych dyskursów rodzicielstwa, a ich przedmiotem były:

- decyzje kobiet dotyczące porodu i okołoporodowych interwencji medycznych w kontekście coraz wyższego wieku matek, zwiększenia poziomu otyłości i przewlekłych chorób, takich jak cukrzyca, etnicznego zróżnicowania kobiet i rosnącej popularności cesarskiego cięcia na życzenie;
- nawyki żywieniowe matek przed/w trakcie i po ciąży, świadomość wpływu zdrowego odżywiania na dzieci;
- matki palące papierosy w domu i znaczenie społeczne palenia tytoniu.

W drugiej kolejności poddane analizie teksty dotyczyły zagadnień z zakresu *gender studies*. Ta problematyka znalazła wyraz w 20% tekstów. Najwięcej publikacji dotyczyło wpływu ruchów kobiecych na funkcjonowanie kobiet w sferze prywatnej na podstawie analiz historii życia działaczek wybranych ruchów. Oprócz tego przedmiotem badań były doświadczenia życia w społeczności wiejskiej przez gejów i lesbijki, starzenie się osób homoseksualnych, powiązania między miejscem, przestrzenią i tożsamością osób homoseksualnych oraz wpływ religii na kształtowanie się tożsamości kobiet w kulturze islamskiej.

Metodę biograficzną w badaniach nad rodziną (10%) wykorzystano w celu prześledzenia modeli ojcostwa w trzech pokoleniach mężczyzn, zgłębienia procesu doświadczania stygmatyzacji przez kobiety samotnie wychowujące dzieci w oraz bilansu życiowego i postaw wobec śmierci u osób po 85 roku życia.

Także zjawiska związane z procesami migracji i mobilności były przedmiotem badań jakościowych z wykorzystaniem metody biograficznej (10%). Badaniom poddano biografie wysoko wykwalifikowanych Hindusów, dla których mobilność geograficzna stała się normatywną częścią kariery zawodowej i awansu zawodowego oraz imigrantów mieszkających w Meksyku w kontekście doświadczanych przez nich form dyskryminacji i rasizmu. W wylosowanych tekstach silnie uwidocznili się też nurt związany z badaniem zewnętrznych i wewnętrznych migracji kobiet.

Badania biograficzne z zakresu edukacji (6%), które znalazły się w omawianym przeglądzie, dotyczyły głównie skuteczności lokalnych programów edukacji osób dorosłych. Jedna praca poświęcona była edukacji transgranicznej w opiniach nauczycieli akademickich, ich doświadczeń nauczania za granicą, relacji z miejscowym personelem i studentami, problemom fizycznej adaptacji do warunków klimatycznych oraz wpływowi udziału w projekcie na karierę naukową respondentów.

Wnioski i zakończenie

Różnorodność i złożoność zjawisk społecznych sprawia, iż badacze nieustannie poszukują skutecznych metod ich pomiaru i analizy. Podczas gdy pod koniec XX wieku dominowały metody ilościowe, w ostatnich latach znacząco rośnie popularność metod jakościowych (Gadomska-Lila, 2011), w tym metody biograficznej. Widać to szczególnie w dokonanych przez nas obliczeniach; tylko w latach 2010–2015 zostało zamieszczonych w bazie biblioteki oksfordzkiej 191 tekstów⁶ z różnych dziedzin naukowych, napisanych w różnych językach, odnoszących się do tej metody. Przeprowadzona analiza dostarcza dodatkowych argumentów potwierdzających, że metoda biograficzna jest ważnym metodologicznym instrumentarium. Spektrum podejmowanych tematów badawczych w analizowanych pracach okazało się bardzo szerokie, co wskazuje na duże możliwości jej wykorzystania. Z powyższych analiz wynika również, że metoda biograficzna w naukach społecznych jest mocno związana z funkcjami praktycznymi: służy lepszemu projektowaniu profilaktyki, terapii oraz opracowywaniu programów wychowania i edukacji. Może także działać katarsycznie na osobę, która dzieli się z badaczem swym doświadczeniem (chorzy, mniejszości etniczne i seksualne). Równocześnie wymaga od badaczy ją stosujących dużej wrażliwości, dojrzałości oraz dobrego warsztatu. W analizowanych tekstach autorzy sygnalizowali trudności wynikające z konieczności zrozumienia innego kontekstu kulturowego, konieczności modyfikacji metody w celu dostosowania jej do badanych z deficytami (językowymi, zdrowotnymi). Ponadto należy pamiętać o ograniczeniach w odniesieniu wyników ze względu na brak podobnych badań lub odmiennosć zjawisk i warunków w innych krajach. Niewątpliwie jednak metoda biograficzna pozwala badaczowi na zrozumienie wielu zjawisk społecznych w sposób niedostępny innymi metodami.

⁶ Ogólna liczba tekstów (spełniających i niespełniających kryteriów włączenia) dotyczących lub odwołujących się do metody biograficznej, stan z 10.02.2016.

Biographical method and its applying in social sciences – an overview analysis

Summary

This article attempts to review publications from the Oxford library base, in which authors have used the method of biographical studies or mentioned its methodological aspects in the text. 30 works in the field of social sciences, published in 2010–2015 were subjected to the analysis. The identification of texts that met the inclusion criteria was made through analyzing the results of the search of preset keywords and their combinations in the database. The analysis showed a wide range of both subject areas, theoretical approaches as well as the mode of using the biographical method by researchers from various fields of science.

Keywords: biographical research, biographical method, social sciences.

Słowa kluczowe: badania biograficzne, metoda biograficzna, nauki społeczne.

Bibliografia

- Finger M. (1989), *The biographical method in adult education research*, „Studies in Continuing Education”, vol. 10, No. 2, s. 33–42.
- Gabb J. (2010), *Home truths: ethical issues in family research*, „Qualitative Research”, vol. 10(4), s. 461–478.
- Gadomska-Lila K. (2011), *Metodologia badań kultury organizacyjnej*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”, nr 3, s. 11–25.
- Goffman E. (2007), *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk.
- Helling I. (1985), *Metoda badań biograficznych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3, s. 93–115.
- Helling I. (1990), *Metoda badań biograficznych*, [w:] J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa–Poznań, s. 55–69.
- Merrill B., West L. (2009), *Using Biographical Methods in Social Research*, SAGE Publications Ltd., London.
- Sarleja T.Z. (2003), *Metoda biograficzna w pracy socjalnej*, „Nauczyciel i Szkoła”, nr 1–2, s. 307–316.
- Urbaniak-Zajac D., Kos E. (2013), *Badania jakościowe w pedagogice. Wywiad narracyjny i obiektywna hermeneutyka*, Warszawa.

Teksty wykorzystywane w procedurach analitycznych

- Acosta-García R., Martínez-Ortiz E. (2015), *Mexico through a superdiversity lens: already-existing diversity meets new immigration*, „Ethnic and Racial Studies”, vol. 38(4), s. 636–649.
- Aschemann-Witzel J. (2013), *Danish Mothers' Perception of the Healthiness of Their Dietary Behaviors During Transition to Parenthood*, „Journal of Family Issues”, vol. 34(10), s. 1335–1355.
- Bollinger S., Kreuter M.W. (2012), *Real-time moment-to-moment emotional responses to narrative and informational breast cancer videos in African American women*, „Health Education Research”, vol. 27(3), s. 537–543.

- Brannen J., Parutis V., Mooney A., Wigfall V. (2011), *Fathers and intergenerational transmission in social context*, „Ethics and Education”, vol. 6(2), s. 155–170.
- Corbally M., O'Neill C.S. (2014), *An introduction to the biographical narrative interpretive method*, „Nurse Researcher”, vol. 21(5), s. 34–39.
- Corsten S., Schimpf E.J., Konradi J., Keilmann A., Hardering F. (2015), *The Participants Perspective: How Biographic-Narrative Intervention Influences Identity Negotiation and Quality of Life in Aphasia*, „International Journal of Language & Communication Disorders”, vol. 50(6), s. 788–800.
- Coxon K., Sandall J., Fulop N.J. (2014), *To what extent are women free to choose where to give birth? How discourses of risk, blame and responsibility influence birth place decisions*, „Health, Risk & Society”, vol. 16(1), s. 51–67.
- Fenge L.A., Jones K. (2012), *Gay and Pleasant Land? Exploring Sexuality, Ageing and Rurality in a Multi-Method, Performative Project*, „British Journal of Social Work”, vol. 42(2), s. 300–317.
- Hoogsteins M., Van Der Horst H. (2015), *How to live with a taboo instead of 'breaking it'. Alternative empowerment strategies of people with incontinence*, „Health Sociology Review”, vol. 24(1) s. 38–47.
- Jolly M., Russell P., Cohen R. (2012), *Sisterhood and After: Individualism, Ethics and an Oral History of the Women's Liberation Movement*, „Social Movement Studies”, vol. 11(2), s. 211–226.
- Kõu A., Bailey A. (2014), *Movement is a constant feature in my life': Contextualising migration processes of highly skilled Indians*, „Geoforum”, vol. 52, s. 113–122.
- Mazanderani F., Locock L., Powell J. (2013), *Biographical value: towards a conceptualisation of the commodification of illness narratives in contemporary healthcare*, „Sociology of Health & Illness”, vol. 35, Issue 6, s. 891–905.
- Meares C. (2010), *A fine balance: Women, work and skilled migration*, „Women's Studies International Forum”, vol. 33(5), s. 473–481.
- Mooney A., Brannen J., Wigfall V., Parutis V. (2013), *The impact of employment on fatherhood across family generations in white British, Polish and Irish origin families*, „Community, Work & Family”, vol. 16(4), s. 372–389.
- Moss P., Mooney A., O'Connell R., Statham J. (2014), *Care, gender and employment: changing times, changing methods*, „International Journal of Social Research Methodology”, vol. 17(2), s. 173–181.
- Musella P., Perone E., Spanò A. (2011), *Gender and mobility in Europe: some reflections from three Italian cases*, „Przegląd Socjologiczny”, Issue 1, s. 159–183.
- Nicholson C., Meyer J., Flatley M., Holman C., Lowton K. (2012), *Living on the margin: Understanding the experience of living and dying with frailty in old age*, „Social Science & Medicine”, vol. 75(8), s. 1426–1432.
- Peden-Mcalpine C., Liaschenko, J., Traudt T., Gilmore-Szott E. (2015), *Constructing the story: How nurses work with families regarding withdrawal of aggressive treatment in ICU – A narrative study*, „International Journal of Nursing Studies”, vol. 52 Issue 7, s. 1146–1156.
- Phoenix A. (2014), *Reframing relevance: narratives of temporality and methodological turning points in research on families and gender*, „International Journal of Social Research Methodology”, vol. 17(2), s. 105–119.
- Roseneil S. (2012), *Using biographical narrative and life story methods to research women's movements: FEMCIT*, „Women's Studies International Forum”, vol. 35(3), s. 129–131.
- Ross C., Moore S., (2014), *Utilising Biographical Narrative Interpretive Methods: rich perspectives on union learning journeys and learner motivations*, „Journal of Education and Work”, 20 November, s. 1–20.
- Russell P. (2012), *Using biographical narrative and life story methods to research women's movements: Sisterhood and after*, „Women's Studies International Forum”, vol. 35(3), s. 132–134.

- Smith K. (2014), *Exploring flying faculty teaching experiences: motivations, challenges and opportunities*, „Studies in Higher Education”, vol. 39(1), s. 117–134.
- Soler M., Duque E. (2015), *Collective Biography of Female Anarchists Participating in the Free Women and Libertarian Movements*, „Qualitative Inquiry”, vol. 21, Issue 10, s. 934–940.
- Stamm T.A., Machold K.P., Smolen J., Proding B. (2010), *Life stories of people with rheumatoid arthritis who retired early: how gender and other contextual factors shaped their everyday activities, including paid work*, „Musculoskeletal Care”, vol. 8(2), s. 78–86.
- Van Der Horst H., Hoogsteyns M. (2014), *Disability, family and technical aids: a study of how disabling/enabling experiences come about in hybrid family relations*, „Disability & Society”, vol. 29(5), s. 821–833.
- Willemse K. (2014), *‘Everything I told you was true’: The biographic narrative as a method of critical feminist knowledge production*, „Women’s Studies International Forum”, vol. 43, s. 38–49.

Netografia

- Aydin E., Gulluoglu B. M., Kuscü, K.M. (2012), *A psychoanalytic qualitative study of subjective life experiences of women with breast cancer*, „Journal of Aticle” <http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/300/263>, stan z dnia 13.06.16.
- Ramvi E. (2015), *I am only a nurse: a biographical narrative study of a nurse’s self-understanding and its implication for practice*, „BMC Nursing”, vol. 14, dostępne na: <http://bmcnurs.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12912-015-0073-y>, stan z dnia: 12.06.16.